

آثار باستانی و ارزش های تاریخی

آشنای با زبان های باستانی ایران

نویسنده: شمشاد امیری خراسانی

انتشار: ۲۶ تیر ۱۳۹۲ ۶۰ دقیقه مطالعه

چکیده مقاله

زبان های ایرانی زبان شناسان زبان ها و گویش های ایرانی را در دوران باستان به سه بخش دسته بندی کرده اند: 1- زبان های ایرانی کهن 2- زبان های ایرانی میانه 3- زبان های ایرانی کنونی زبان های ایرانی کهن و میانه امروزه رواجی ندارند و تنها از اسنادی که از گذشته ها ی دور بر جای مانده است شناخته می شوند. زبان های ایران باستان به دو زبان فارسی باستان و زبان اوستایی گفته می شود. زبان های ایرانی میانه از سنگ نبشته های شاهان هخامنشی می توان دریافت که زبان فارسی باستان از روزگار هخامنشیان رو به سادگی می رفت، به کار

زبان های ایرانی

زبان شناسان **زبان ها و گویش های ایرانی** را در دوران باستان به سه بخش دسته بندی کرده اند: 1- زبان های ایرانی کهن

2- زبان های ایرانی میانه

3- زبان های ایرانی کنونی

زبان های ایرانی کهن و میانه امروزه رواجی ندارند و تنها از اسنادی که از گذشته ها ی دور بر جای مانده است شناخته می شوند. زبان های ایران باستان به دو زبان فارسی باستان و زبان اوستایی گفته می شود.

زبان های ایرانی میانه

از سنگ نبشته های شاهان هخامنشی می توان دریافت که زبان فارسی باستان از روزگار هخامنشیان رو به سادگی می رفت، به کار گرفتن دستور زبان آن روزگار از رواج افتاده بود بنابراین میتوان آغاز پیدایش فارسی میانه (پهلوی) را در پایان دوره هخامنشی از سده چهارم پیش از میلاد دانست. زبان فُرس زمان هخامنشی زبان پارسی باستان خوانده می شد بنابر کاوش هایی که در آسیای مرکزی و چین انجام گرفته است اشنایی با زبان های ایرانی میانه بیشتر شده است .

...

زبان فارسی میانه (زبان پهلوی ساسانیان) زبان پارتی (زبان اشکانیان) زبان سغدی و خوارزمی مورد شناسایی زبان شناسان قرار گرفته است .

گذشته از این بسیاری از واژه های پهلوی و پارتی که در دوران اشکانی و ساسانی به زبان ارمنی وارد شده بخشی از زبان های میانه ایرانیان است. زبان های ایرانی با نزدیکی به یکدیگر و جدایی آوایی و دستوری به دو دسته 1 باختری 2 خاوری از هم جدا می شوند :

زبان های باختری شامل فارسی باستان ، فارسی میانه ، پارتی و فارسی کنونی

زبان های خاوری عبارتند از زبان های سغدی ، سکایی ، خوارزمی

زبان های اوستایی که از دید زبانشناسی به هر دو دسته شبیه و نزدیک است

از زبان های میانه ایران که اثری بر جا مانده زبان پارتی است مانند کتیبه شاپور اول بر دیوار کعبه زرتشت ، نقش رستم و حاجی آباد فارس و اسناد پیدا شده از نسا شهر قدیمی پارتها که شاید آرامگاه شاهان اشکانی است که به خط آرامی می باشد .

زبان فارسی میانه

از این زبان که همان فارسی میانه باستان و فارسی کنونی است و زبان رسمی ایرانیان در زمان ساسانیان بوده است آثار گوناگونی به جامانده است که آنها به چند دسته جدا کرده اند :

1-سنگ نوشته های دوره ساسانی که خطی گرفته شده از خط آرامی است ولی جدا از خط پارتی می باشد

2-کتابهای پهلوی که بیشتر آنها در باره ی دین زردشت است خط این نوشته ها مانند سنگ نوشته های پهلوی و نوشتاری آن زمان است.

3-نوشته های که بر سکه ، مهر ، نگین و ظرف های سفال بر جای مانده است .

4-نوشته های آثار مانوی که به خط مانوی نوشته شده که از کاوش های آسیای مرکزی به دست آمده است.

در همه ی این نوشته ها جز آثار مانوی هزوارش های (hozvaresh) آرامی به کار رفته رفته است که از نظر آوایی قدیمی تر از زمان پهلوی می باشد ولی خط مانوی گویش زمان خود را بازتاب می نماید .

آثار یکه از زمان پهلوی بر جای مانده بیشترین بخش فرهنگی پیش از اسلام و کتابهای آیین زردشتی است

مهم ترین سنگ نوشته های زمان پهلوی سنگ نوشته ی شاپور اول در کعبه ی زردشت و نقش رستم و سنگ نوشته نرسی (nerci) را در پایکولی می توان نام برد و دیگری سنگ نوشته ی نقش رجب می باشد .

کتابهای مهم پهلوی که ویژه ادبیات زردشتی است عبارتند از: زردشت نامک ، دینکرد، مادیگان هزار دادستان

،مینوی خرد و نامه های منوچهر ،پند نامه و نیرنگستان نوشته آذر پات مار سپندان موبد زمان ساسانی ،زند ،بندش ،دادستان دینیک و ارداویراف نامه و آثاری که جنبه ی دینی آن ها کم تر است مانند یادگار زریران یا زریرو،

ارجاسب، گمان شکن، کارنامه اردشیر بابکان و درخت آسوریک، خسرو گواتان ریدک، شترنگ یا چترنگ (شطرنج نامه) (آرش کمانگیر، داریوش بزرگ و گوماتا، داستان آفرینش و جنگ رستم با دیوان).

ارداویراف نامه

کتابی ست به زبان پهلوی که در دوران ساسانی نگاشته شده است و آن داستان مرد پاک و پرهیزکاری به نام ارداویراف که سفر آسمانی و خیالی خود را پس از تن شویی و پوشیدن جامه نو و نوشیدن سه جام منگ گشتاسبی از آتشکده فرنبرگ در فارس آغاز کرد و در بستری پاک آرامید و روان درگذشتگان را یاد کرد و خواب فرو رفت و به مدت هفت شبانه روز به همراه دو فرشته سروش و ایزد آذر از بخش های بهشت و دوزخ و برزخ بازدید کرد و با روان ها پرس و جو داشت سپس پیش اورمزد پذیرفته شد و پیام او را برای هم کیشان خود شنید. و روز هفتم به این جهان بازگشت ارداویراف دیده ها و شنیده های خود را به دبیری فرزانه و دانا بازگو کرد تا آنها را بنگارد که این نوشته ها همان ارداویراف نامه میباشد و این کتاب در صد و یک فرد گرد (فصل) است.

این کتاب از پهلوی به زبان های سانکریت، کچراتی، پازند، فارسی و انگلیسی و فرانسوی و آلمانی ترجمه شده است.

خط پهلوی

دوران زبان پهلوی با سنگ نوشته و سکه های اردشیر بابکان آغازو با کتابهای دینی موبدان فارسی پس از اسلام پایان می پذیرد. زبان پهلوی دارای خطی فشرده و در همی است و واژه های سامی آن را مشکل تر می کند و گویا این واژه ها از 400 بیشتر نمی باشد.

الفبایی که کتابهای پهلوی با آن نوشته شده است از 14 حرف بیشتر نیست که همه ی آنها به جز حرف آخر در خط اوستایی یافت می شود و بیشتر آنها نماینده چندین آوا است از این رو دشواری هایی در خواندن به وجود می آورد.

در کتاب الفهرست ابن ندیم از زبان ابن مقفع آمده است که فارسیان دارای هفت نوع کتابت بوده اند:

دین دبیره، ویسپ دبیره، شاه دبیره، نامه ی دبیره، هام دبیره، راز سهریه، راس سهریه و در همین کتاب اشاره به خط مانوی نیز شده است.

ویسپ دبیره را به زردشت نسبت می دهند. حمزه اصفهانی، ابن ندیم و مسعودی جملگی ویسپ دبیره را خط همگانی دانسته اند.

باید یاد آور شد که این نوشته ها در تمام ایران رواج نداشته و محدود به یک سرزمین میشده و گویا خط رسمی پهلوی بوده است و پس از رواج خط عربی در ایران خط پهلوی را ایرانیان اندک اندک از یاد بردند.

تنها گروهی از روحانیون زردشتی می توانستند آن را بخوانند خواندن این خط که بر سنگ ها کنده کاری شده است بسیار دشوار است.

هزوارش (hozveresh)

در نوشته های پهلوی هزوارش دیده می شود این کلمه که در نوشته ها می آمده گویای نشانی بوده در شکل یک واژه ی آرامی که به جای یک کلمه فارسی برای خواندن می گذاشتند .

زند و پازند

زند در اوستا به معنی تفسیر نوشته های اوستا به زبان پهلوی است و واژه ی پازند پس از اسلام در ایران به وجود آمد و آن زبان پهلوی ساده تر بدون واژه های هزوارش است که بیشتر به خط ساده ی اوستایی یا دین دبیری نوشته می شده نه با خط ناخوانا و دشوار پهلوی و گاهی نیز به خط فارسی نوشته می گردید و می توان پازند را برای آسان خوانی اوستا تفسیری بر زند دانست .

برگرفته از :کتاب تمدن و فرهنگ ایران پیش از اسلام ،نگارش مسعود روحی

با سپاس از علی جمشیدی ، سروش جمشیدی

ارجاع به این مقاله

شمشاد امیری خراسانی، «آشنای با زبان های باستانی ایران»، پارسیان دژ، ۱۳۹۲.

خواندن مقاله و پیوست های آن در وبسایت پارسیان دژ

نشانی ثابت این نسخه:

<http://parsiandej.ir/articles/1299/pdf/زبان-های-ایرانی.pdf>

آخرین ویرایش مقاله: ۱۲ مرداد ۱۴۰۵